

Дубравська Н.М.,
к.психол.н., доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
Ожоженко М., студентка 2 курсу ННІ педагогіки

До проблеми взаємовідносин батьків з дітьми підліткового віку

Підлітковий вік має особливе значення для розвитку особистого „Я” людини, оскільки в цей період відбувається становлення нового рівня самосвідомості, зміна уявлення про себе. Цей процес визначається прагненням дитини зрозуміти себе, свої можливості і особливості, як ті, що об’єднують підлітка з іншими людьми, так і ті, що відрізняють його від них, роблять його унікальним і неповторним.

У середньому шкільному віці відбувається реальне психологічне відокремлення дитини від батьків. Молода людина прагне до емоційної та духовно-ціннісної автономії від старших поколінь, а тому загострюються всі приховані та явні суперечності, образи, непорозуміння між членами сім’ї, підсилюючи напруження і взаємне невдоволення. Інтеграція суперечностей у ставленні підлітків до сімейних стосунків виступає необхідною передумовою конструктивної перебудови взаємин з членами сім’ї та гармонізації особистісного розвитку.

Овчарова Р.В. розглядає батьківське ставлення як відносно стійке психічне явище, що має три складові (когнітивну, емоційну, поведінкову) [3, с. 26]. Когнітивний компонент включає знання та уявлення про способи і форми взаємодії з дитиною, їх цільове призначення, переконання в пріоритетності напрямків взаємодії, які батьки реалізують.

У підлітковому віці батьки відмічають елементи неповаги до їх знань та життєвого досвіду з боку підлітків, опір вказівкам, нехтування порад та думки дорослих. Незрілість молоді, відсутність життєвого досвіду, на думку батьків, дає їм право контролювати дитину, вирішувати за неї. Втручання в життя дитини батьки мотивують турботою про її інтереси, бажанням

вберегти від помилок, поганого впливу вулиці та небезпеки оточуючого світу.

Молоді люди вчаться думати самостійно, піддаючи переоцінці правила, цінності та межі, засвоєні раніше вдома і в школі. Розвиток незалежного мислення та саморегуляції поведінки сприяє формуванню відповідальності молодих людей та зростанню їх самостійності в сімейних стосунках. Завдання батьків на даному етапі – підтримати відповідальну позицію, прагнення до автономії підростаючої дитини. Думки про те, що відповідальність прийде до дитини з віком, є самообманом, і найчастіше негативна ситуація з роками тільки поглиблюється.

Суперечливість безумовного прийняття та емоційного знехтування відображає *емоційну складову* ставлень до сімейних стосунків. Прийняття передбачає безумовно позитивне ставлення до дитини незалежно від батьківських очікувань. Емоційне знехтування розглядається як негативне ставлення до дитини, відсутність любові та поваги, навіть, ворожість. Суперечливі і негативні почуття найчастіше не усвідомлюються батьками, але дитина їх «відчуває». Батьки, що емоційно нехтують свою дитину, мало рахуються з її думкою, вводять велику кількість заборон, наказів. В ситуаціях, де дитина потребує їх реальної допомоги, сердечності підтримки, повчають і дають настанови. Свої обов'язки перед дитиною батьки зводять до догляду й контролю, ігноруючи її душевне життя. Переважно таке ставлення до дитини є ригідним, незмінним, не враховуються індивідуальні особливості та вікові зміни.

Емоційна депривація батьківсько-дитячих стосунків є дуже травмуючою і болісною для дитини. На цьому фоні формується негативне уявлення про себе, неадекватний та неконгруентний образ «Я», почуття провини, внутрішня конфліктність, схильність до самозвинувачення, психологічна самотність, нерішучість. Через неприйняття батьків дитина почувається не лише самотньою, з віком вона починає усвідомлювати, що її

не люблять. В результаті дитина не приймає своїх батьків, виникає відчуження та неприязнь до них.

У результаті батьківської депривації можливі два варіанти розвитку особистісних дисгармоній. В першому варіанті домінуючою рисою особистості є емоційна нечутливість — нездатність до емоційної прив'язаності та любові, відсутність почуття єдності з іншими людьми, агресивність, глобальне знехтування себе та соціальних відносин. Другий варіант дисгармонійного особистісного розвитку — «вразлива особистість» з низькою самооцінкою, підвищеною тривожністю, залежністю, нав'язливими станами.

Дефіцит емоційного спілкування в сім'ї поглиблюється через зайнятість батьків та дітей поза домом. Негативним наслідком сучасного ритму життя виступає збіднення та формалізація сімейного спілкування в поєднанні з підвищеною вимогливістю до дитини. Це провокує невпевненість у дітей, негативізм, афективні реакції, негативні форми самоствердження та створює серйозні смислові бар'єри в розумінні вимог дорослих. Діти шукають підтримки, розуміння та довірливе спілкування в неформальних групах ровесників, що утворюються в школі, в Інтернеті або «на вулиці». Особливо це притаманно для підліткового віку, коли товариство однолітків є значущим для неї. Асоціальні угруповання виступають спробою компенсації емоційного знехтування дитини в сім'ї та є основою для формування девіантних підліткових груп [2].

Негативний вплив емоційного знехтування на дитину очевидний та незворотній, адже це серйозний недолік батьківського ставлення. З іншого боку, коли батьки надто сильно люблять своїх дітей, то це також виступає негативним чинником, що гальмує та викривлює особистісний розвиток дитини. Надмірна емоційна концентрація уваги на дитині проявляється в прагненні постійно бути біля неї, нав'язуванні частого і відвертого спілкування, обмеженні соціальних контактів поза сім'єю, що перешкоджає розвитку активності та свободи.

Ставлення до батьків разом та окремо до кожного з них визначається також мірою залученості дитини в емоційні процеси, що відбуваються між батьками. Дитина може виступати «посередником» чи «відволікаючим моментом» між батьками, коли в подружніх стосунках накопичуються втома, розчарування, роздратування, взаємні претензії. Надмірна залученість проявляється в тривожності, імпульсивності, залежності дитини та перешкоджає здатності нормально функціонувати в самостійному житті. Безумовне прийняття стає неможливим для дитини, тому що ставлення до неї безпосередньо залежить від благополучності чи напруженості в подружніх стосунках. Ці процеси не усвідомлюються членами сім'ї, тому в стосунках з дитиною періоди турботливого теплого ставлення чергуються з дистанціюванням і спалахами гніву.

Турбота про дитину відображає *поведінковий аспект* батьківського ставлення і максимально спрямована на психологічне та фізичне благополуччя дитини та мінімізацію травмуючих моментів. Відсутність батьківської опіки — показник байдужості до присутності дитини в сімейному житті, формального спілкування між батьком та дитиною. Батьківська опіка дає дитині відчуття безпеки та захищеності, що дуже важливо в ранньому дитинстві. Водночас надмірна опіка підриває віру в свої сили, посилює нерішучість, ускладнює самовизначення та самореалізацію в юнацькому віці. Гіперопіка супроводжується бездумним та нетактовним посяганням на гідність дитини, що уповільнює її дорослішання.

Повна відсутність контролю та необмежена свобода у батьківсько-дитячих стосунках є непродуктивною, небезпечною і шкідливою для дитини. Розсудливі правила, вмотивовані обмеження та доречні заборони обов'язково повинні бути в житті кожної дитини. Інтуїтивно діти відчувають, що за батьківськими заборонами прихована турбота про них. Коли батьки дозволяють дитині надто багато, навіть, на погляд дитини, то це свідчить про байдужість до неї та уникнення взаємодії. Діти часто протестують не проти самих правил, а проти способів, якими вони втілюються. У всіх батьківських

вимогах має виявлятися повага до дитини. Батьківські обмеження повинні бути гнучкими, не вступати в явну суперечність з найважливішими потребами дитини і змінюватися відповідно до віку дитини.

Батьківський контроль, допомога, супровід безпосередньо пов'язані із розвитком у юнаків самоконтролю поведінки. Відсутність чи надлишок контролю негативно впливає на розвиток вміння дитини контролювати, управляти своєю поведінкою. У ранній юності обмеження поведінки, кордони дозволеного змінюються відповідно до інтелектуальних здібностей, соціальних умінь старшокласників. Самоконтроль поведінки розвивається на основі позитивного самовідношення, уявлень про себе і про свої можливості, досвіду досягнення успіхів в значущих сферах діяльності. Поступово у дитини зростає самоконтроль і відповідно батьківський контроль зменшується та стає іншим за своїми функціями [4].

Отже, амбівалентність ставлень підлітків до сімейних стосунків включає когнітивний, афективний, поведінковий компоненти. Передумовою гармонійного особистісного розвитку дитини в сім'ї, її психологічного благополуччя та конструктивної спрямованості виступає усвідомлення та узгодження протиріч в сімейних стосунках: самостійності і залежності, емоційного прийняття та емоційного знехтування, турботи та гіперопіки.

Список використаної літератури

1. Гурко Т. Вариативность представлений в сфере родительства / Т.Гурко // СОЦИС. – 2000. – № 11. – С. 47-56.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська та ін. – К.: Каравела, 2006. – 344 с
3. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. — М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. — 319с.
4. Кон И. С. Психология ранней юности: кн. для учителя / И. С. Кон. - М.: Образование, 1989. – 254 с.